

Богдана Козаченко

Про прозу Дебори Фогель, що не схожа на будь-яку іншу

В біографії цієї письменниці безліч подвійних фактів, які безперервно потребують уточнень. По-перше, у неї було декілька цілковито вірогідних варіантів імені та прізвища: Дебора або Двойра; Фогель чи Вогель, проте із сталим додатком: Баренблюз (в оригіналі — Deborā (Dwojra) Vogel-Barenblüth).

Філософ за освітою, письменниця, художній критик, есеїст та поет, вона народилась у галичанському містечку з чудовою назвою Бурштин, усього на два роки пізніше свого століття, у 1902 році. Втім інша, нібито докладніша, довідка повідомляє іншу дату народження: 4 січня 1900 року. Дебора походила з освіченої єврейської родини, — це означає, що ідеалами дорослих, які її виховували, були переконання сіонізму та Хаскали — єврейського просвітництва, а домашніми мовами — німецька, польська та іврит.

Батько Дебори, Анзельм Вогель, був учителем в одній з найкращих єврейських шкіл Галичини, — в школі барона Гірша; мама майбутньої письменниці викладала в школі для дівчат. Проте звичайна учительська родина була все-таки не зовсім пересічною: дядько Дебори, Якуб Ехренпрейс, мешкав у Львові і був відомим видавцем релігійної літератури; брат матері, Марк Ехренпрейс, з 1914 року виконував обов'язки головного рабина у Швеції.

Під час Першої Світової війни родина Вогель виїхала до Відня; але диплом про закінчену середню освіту дівчинка отримала вже в одній з польських шкіл Львова. Певний час після школи викладала у львівському сирітському будинку, а згодом вступила на філософський факультет, а також факультет психології у Ягелонському університеті (Краків). Її докторська робота були присвячена критеріям мистецтва у поглядах Гегеля та їх розвитку в подальшій історії європейської думки¹.

Позаяк перша третина ХХ століття відзначалась несамовитим підйомом національної самототожності всіх без винятку мешканців Галичини, Дебору Фогель оточувала переважно сіоністично налаштована молодь, — саме ті люди, чийми зусиллями трохи згодом було створено державу Ізраїль; ті, чия творчість увійшла до класики інтелектуальної думки регіону, який навіть тепер важко однозначно окреслити в якості суто українського чи суто польського. Завдяки оточенню Дебора уже в дорослому віці самостійно вивчила ідиш, хоча досі писала вірші та прозу переважно польською. Я не дарма про це згадую, — адже вся проза Дебори Фогель за життя письменниці друкувалась спочатку польською, а потім, в авторському перекладі, мовою ідиш².

Сучасні бібліографія письменниці наразі у 99% випадків видана польською мовою: це біографічні довідки у словниках, присвячених суспільним та культурним діячам³, переклади деяких есеїв та статей письменниці у різноманітній літературній періодиці, а також два окремих видання: окремою книгою — перевидання прози «Акація квітне»⁴, а також книга-монографія перекладачки з ідиш, польського філолога Кароліни Шиманьяк «Бути агентом вічної ідеї: зміна естетичних поглядів Дебори Фогель»⁵, видана також у Кракові і також у 2006 році.

Доля письменниці в кращому і гіршому сенсі є типовою долею єврейської інтелігенції Галичини. Письменниця отримала чудову, але цілком єврейську освіту; була переконана в можливості модернізації сонливої, свідомо провінційної столиці Східної Галичини; доклала безліч зусиль для унаочнення цієї модернізації, — друкувала рецензії у більшості культурологічних, мистецьких та літературних часописів⁶ на ідиш, івриті, німецькій та,

звичайно, польською мовою; перекладала, викладала, поширювала інформацію щодо останніх досягнень європейської мистецької та філософської думки, підтримувала стосунки з поетами-модерністами, включно з нью-йоркською групою «Інжих» («Inzych»). Першими рецензентами її прози були Бруно Шульц та Б. Алквіт, з кожним з котрих її пов'язували тісніші з усіх можливих, а саме літературні стосунки.

Розквіт діяльності Дебори Фогель припинився одночасно з самим існуванням єврейської інтелігенції Галичини: разом з чоловіком, сином та матір'ю Дебору Фогель було вбито у Львові, у 1942 році, під час чергової «акції» під керівництвом Юргена Штроопа, для котрого ця подія стала генеральною репетицією ліквідації Варшавського гетто.

Архів письменниці, що його намагалися розшукати дослідники, загинув; дарма казати, що в окупованому Львові папери мали тільки дві функції: рятувальну, — підроблені документи, які свідчили про «не-єврейське» походження, врятували життя не одній людині, — наприклад, Мареку Володарському, початково — Генрику Стренгу, ілюстратору всіх без винятку книг прози Дебори Фогель, який перший знайшов й ідентифікував одразу після акції 1942 року її тіло та тіла її родини. Отже, першою функцією паперів, котрою Дебора не скористалась, позаяк усю війну не виходила зі стану заціпенілої апатії⁷, була функція рятувальна; а ось другою і останньою їх функцією було звичайне опалення житлових приміщень, і нею сповна реалізували нові мешканці будинку родини Фогель. Стренгу пощастило, — під іменем Марека Володарського він опинився у Варшаві, де прожив досить довге життя, викладаючи у Варшавській Академії мистецтв. Наразі у фондах Національного музею в Варшаві зберігається кілька, -приблизно двадцять частина, — оригіналів його малюнків, якими він ілюстрував до війни прозу Дебори Фогель.

Таким чином все, що нині відомо про цю письменницю, відомо завдяки архівним та букіністичним розвідкам, а також польським перевиданням, які традиційно пожвавлюють те, що можна було б назвати «українським літературним процесом».

Щодо якостей тексту, — мені складно щось порадити з приводу того, як слід сприймати модерністську прозу письменниці. В листуванні з літераторами вона визначала цю прозу в якості пост-сюрреалістичної; наголошувала на якісній різниці між метафорою та порівнянням, віддаючи належне саме порівнянню; чудово говорила про літературу, а в літературі говорила про все, що її оточувало, так, як вважала за потрібне.

Дивна, химерна, така плідна у творчому сенсі багатомовна і мультикультурна атмосфера міжвоєнного Львова давала можливість письменниці говорити про все без винятку, включно з поганими, пізніше цілковито виправданими передчуттями, в манері, котру її та наші сучасники з потаємною розгубленістю порівнюють то з прозою Гертруди Стайн, то з творами Бруно Шульца. Насправді її проза існує взагалі поза будь-якими системами координат, де порівняння були б логічними.

Вона взагалі ні на яку іншу не схожа; певне, саме тому забути її неможливо.

Це іноді трапляється з віршами філософів або прозою поетів.

---

¹ Керівником її докторської дисертації був Ст. Кутжеба; праця мала назву «Znaczenie rozpoznawcze sztuki u Hegla i jego modyfikacje u J. Kremera».

² Переклади, наведені нижче, зроблено з польських варіантів її книг. Наскільки мені відомо, перекладами її творів з ідиш на російську мову займається тільки одна особа, — відомий ізраїльський культуролог, мистецтвознавець та історик Григорій (Гіллель) Казовський. Вона сама видала польською та ідиш наступні твори: «Фігури дня» («Tog Figur»), «Манекени» («Manekinen») та «Акація квітне» («Акаcję kwitną»).

³ Наприклад, стаття у двотомному виданні *Polski Słownik Judaistyczny*, виданому у Варшаві (*Polski Słownik Judaistyczny. Dzieje. Kultura. Ludzi.* — T.2. — Warszawa, Prószyński i S-ka,

2003. — с. 765.

⁴ Debora Vogel. Akacje kwitną. Ilustracje: Henryk Streng. Posłowie: Karolina Szymaniak. Krakow, 2006.

⁵ Karolina Szymaniak. Być agentem wiecznej idei. Przemiany poglądów estetycznych Debory Vogel. — Kraków, UNIVERSITAS, 2006. — 332 с.

⁶ Про це згадує Кароліна Шиманьяк у своїй книзі, посилаючись на свідчення сучасників трагічних подій.

⁷ Зокрема, друкувалась у виданнях «Cusztajer», «Sygnał» та «Wiadomości literacki».

Журнал іноземної літератури “Всевіт”, №9-10, 2010 рік

<http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/788/41/>